

Marian Rębkowski

Ośrodek Archeologii Średniowiecza Krajów Nadbałtyckich IAE PAN w Szczecinie

IAE PAN Centre for Medieval Archaeology
of the Baltic Region in Szczecin

Ośrodek Archeologii Średniowiecza Krajów Nadbałtyckich, utworzony w 2011 r. na skutek reorganizacji struktur IAE, stanowi bezpośrednią kontynuację najmłodszego z terenowych oddziałów Instytutu, powstałego w 2006 r. Oddziału w Szczecinie. W jego skład weszły wówczas małe placówki badawcze zlokalizowane na Pomorzu Zachodnim, takie jak Pracownia Archeologiczna w Szczecinie, Pracownia Archeologiczna w Wolinie oraz Zespół Badawczy w Kołobrzegu. Swą genezą i metryką sięgały one czasów badań nad początkami państwa polskiego. Stacja Archeologiczna w Szczecinie powstała już w 1953 r., a w latach 1961-2006 funkcjonowała jako Pracownia Archeologiczna. Stacja wolińska utworzona została jeszcze wcześniej, w 1952 r., w związku z rozpoczęciem wykopalisk w mieście nad Dziwną. Z kolei Stacja w Kołobrzegu działała w latach 1954-1963, kiedy to prowadzono prace terenowe nad wczesnośredniowiecznym miastem oraz osadnictwem z tego okresu nad środkową i dolną Parsętą. Reaktywowano ją w postaci Zespołu Badawczego w 1991 r. w związku z zakrojonymi na szeroką skalę wykopaliskami ratowniczymi średniowiecznego miasta lokacyjnego. Poczynając od 1971 r., aż do powstania samodzielnego Oddziału w 2006 r., wszystkie wymienione placówki znajdowały się w strukturach wrocławskiego Zakładu Archeologii Nadodrza IAE, a zasadniczy wpływ na ich kształt i funkcjonowanie miał profesor Lech Leciejewicz, przez wiele lat kierujący Zakładem.

Z powyższych danych jasno wynika, że aktywność badawcza i tworzenie w zachodniej części Pomorza archeologicznych struktur naukowych sięgają swymi początkami doby kształtowania się Instytutu w pierwszej połowie lat pięćdziesiątych XX w. i pierwszego etapu badań milenijnych. Dlatego działalność tych placówek od początku zorientowana była na studia nad wczesnym średniowieczem, zwłaszcza nad największymi nadbałtyckimi zespołami osadniczymi o charakterze wczesnomiejskim, ale prowadzono także np. prace na cmentarzysku kultury łużyckiej w Dolicach koło Stargardu Szczecińskiego. Z czasem istotnego znaczenia nabrały duże badania wykopaliskowe późnośredniowiecznych miast lokacyjnych Pomorza Zachodniego. Po przekształceniu Oddziału w Ośrodek Archeologii Średniowiecza Krajów Nadbałtyckich utrzymane zostały wcześniejsze priorytety badawcze, chociaż zakres działalności został nieco rozszerzony pod względem przestrzennym i chronologicznym. Zasadniczym zadaniem stojącym przed pracownikami Ośrodka jest obecnie realizacja długofalowych programów badawczych związanych ze studiami nad średniowieczem całego Pomorza i innych ziem nadbałtyckich w okresie pomiędzy schyłkiem starożytności a XVI stuleciem. Podstawową dyscypliną naukową w prowadzonych badaniach jest archeologia, ale są one realizowane we współpracy z przedstawicielami nauk przyrodniczych, historii, antropologii i innych dyscyplin.

Od niedawna ważnym zagadnieniem badawczym podejmowanym w Ośrodku jest zróżnicowanie kulturowe i przemiany osadnicze ludów południowego wybrzeża Bałtyku u schyłku starożytności i w okresie wędrówek ludów. Istotne znaczenie mają tu wykopaliska archeologiczne prowadzone na cmentarzysku kultury wielbarskiej w Weklicach koło Elbląga oraz na stanowisku bagienym w Czaszkowie (gm. Piecki).

Tradycyjnie ważne miejsce w pracach szczecińskiej placówki zajmują badania nad strukturami osadniczymi i ich przekształceniami na obszarze nadbałtyckiej Słowiańszczyzny. Szczególne znaczenie mają studia nad procesami urbanizacyjnymi zachodzącymi we wczesnym średniowieczu na słowiańskim wybrzeżu Bałtyku i tworzenie się w tej części Europy podstaw gospodarki towarowo-pieniężnej. Jednym

Figurka św. Jana Ewangelisty – fragment nastawy ołtarzowej z drugiej połowy XIII w., Kołobrzeg

Figure of St John the Evangelist, fragment of an altarpiece from the second half of the 13th century, Kołobrzeg

(Fot./Photo K. Ratajczyk)

poprzednia strona / previous page:

Widok z lotu ptaka na wczesnośredniowieczne grodzisko w Lubinie.

Bird's-eye view of the early medieval stronghold in Lubin

(Fot./Photo W. Małkowski)

z problemów podejmowanych przez pracowników są kontakty słowiańsko-skandynawskie i prusko-skandynawskie w VIII-XI w. oraz kwestia funkcjonowania tzw. nadbałtyckiej strefy gospodarczej. Podstawę i punkt wyjścia do tego rodzaju badań stanowią niezmiennie wyniki wykopalisk prowadzonych w drugiej połowie XX w. w obrębie wczesnośredniowiecznych zespołów osadniczych w Wolinie, Szczecinie i Kołobrzegu, a w ostatnim czasie także opracowanie rezultatów prac terenowych w Janowie Pomorskim koło Elbląga identyfikowanym z Truso. W 2012 r. nowych, niezwykle interesujących źródeł dostarczyły szerokopłaszczyznowe wykopaliska ratownicze prowadzone w południowej części Wolina.

Jednym z podstawowych zagadnień badawczych podejmowanych w ostatnim dziesięcioleciu są studia nad przełomem cywilizacyjnym zachodzącym w nadbałtyckiej Słowiańszczyźnie w związku z chrystianizacją i tworzeniem się struktur wczesnopaństwowych. Ważną rolę w badaniach w odniesieniu do księstwa zachodniopomorskiego odegrały kilkuletnie wykopaliska w miejscu klasztoru premonstratensów w Białobokach koło Trzebiatowa oraz trwające również kilka sezonów prace terenowe na grodzisku w Lubinie koło Międzyzdrojów, które zaowocowały m.in. odkryciem relikwii kościoła z doby misji chrystianizacyjnej Ottona z Bambergu. Istotne były też prowadzone na dużej powierzchni wykopaliska ratownicze w miejscu jednej z siedzib książęcych – na Wzgórzu Zamkowym w Szczecinie.

Od czasów rozpoczęcia przed ponad ćwierćwieczem szerokopłaszczyznowych wykopalisk na obszarze późnośredniowiecznego miasta lokacyjnego w Kołobrzegu, niezmiennie ważnym polem aktywności naukowej są badania, które można określić mianem archeologii

*Wolin. Badania nad Dziwną w 2012 r. w miejscu budowanej mariny
Wolin. Excavations conducted in 2012 at the location of a marina planned on Dziwna river
(Fot./Photo A. Janowski)*

Hanzy. Rosnąca z roku na rok baza źródłowa, przede wszystkim dzięki pracom ratowniczym w jeszcze innych miastach, daje podstawy do szczegółowych studiów nad tzw. przełomem lokacyjnym, jak również nad gospodarką i kulturą miast w późnym średniowieczu i w początkach czasów nowożytnych.

Od 2006 r., tj. od momentu powstania samodzielnej placówki w Szczecinie, jej pracownicy wydali jedenaście książek. W Ośrodku redagowana jest też, zapoczątkowana przed kilkunastoma laty, seria wydawnicza *Archeologia średniowiecznego Kołobrzegu*. Ważnym elementem aktywności są organizowane konferencje naukowe, w tym odbywające się w dwuletnim cyklu Wolińskie Spotkania Mediewistyczne, przygotowywane we współpracy z Uniwersytetem Szczecińskim.

Istotną rolę w aktywności Ośrodka odgrywa Zespół Archeologicznych Badań Ratowniczych, który rokrocznie prowadzi wykopaliska ratownicze wyprzedzające inwestycje budowlane, przede wszystkim na obszarach średniowiecznych miast pomorskich: Gryfic, Gryfina, Kołobrzegu, Wolina, Szczecina.

Lubin. Widok z lotu ptaka na pochówki usytuowane na przykościelnym cmentarzu z XII-XIII w.
Lubin. Bird's-eye view of burials in a church cemetery from the 12th-13th century

(Fot./Photo G. Szalast)

Ośrodek Archeologii Średniowiecza Krajów Nadbałtyckich
Instytutu Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk
Centre for Medieval Archaeology of the Baltic Region
Institute of Archaeology and Ethnology
Polish Academy of Sciences

ul. Kuśnierska 12/12a, 70-536 Szczecin
tel./fax: (+48) 91 433 69 13
www.iaepan.edu.pl
e-mail: m.rebkowski@iaepan.szczecin.pl;
secretariat@iaepan.szczecin.pl

Zespół / Staff

Kierownik / Head

prof. dr hab. Marian Rębkowski

Pracownicy naukowcy / Research team

dr Mateusz Bogucki (Warszawa)

mgr Marek Dworaczyk

mgr Wojciech Filipowiak

dr Andrzej Janowski

dr Anna B. Kowalska

dr Magdalena Natuniewicz-Sekuła (Warszawa)

mgr Paulina Romanowicz

dr Aleksandra Rzeszotarska-Nowakiewicz (Warszawa)

dr Beata Wywrot-Wyszowska

Technicy-dokumentaliści / Technical-research staff

Helena Bona

Mieczysław Jusza

Administracja / Administration

Wanda Szwemińska

JEDNOSTKI W STRUKTURZE OŚRODKA / UNITS IN THE CENTRE STRUCTURE

Pracownia Archeologiczna w Wolinie

Archaeological Unit in Wolin

ul. Zamkowa 16, 72-500 Wolin, tel. (+48) 91 326 18 85

Zespół Archeologicznych Badań Ratowniczych w Kołobrzegu

Archaeological Rescue Excavation Unit in Kołobrzeg

ul. Frankowskiego 14, 78-100 Kołobrzeg, tel. (+48) 94 352 81 80

The IAE PAN Centre for the Medieval Archaeology of the Baltic Region in Szczecin, established in 2012 as part of the IAE restructuring program, is a direct continuator of the Szczecin Branch, which had been formed in 2006 as the youngest field branch of the Institute. It brought together under one head small research units from Western Pomerania, such as the Archaeological Units in Szczecin and Wolin and the Research Team in Kołobrzeg, all of which went back to the period of concentrated studies on the emergence of the Polish state. The Archaeological Research Unit in Szczecin was established in 1953 and operated as an Archaeological Unit from 1961 to 2006. The Wolin Site was founded even earlier, in 1952, in connection with excavations commenced in the town on the Dziwna river. As for the Team in Kołobrzeg, it was active in 1954-1963, when fieldwork concentrated on the early medieval town and settlements from this period on the middle and lower Parsęta river, and was reactivated as a Research Team in 1991 to carry out an extensive program of rescue excavations of the medieval chartered town. From 1971, through the establishment of the Szczecin Branch in 2006, all these units were included in the structures of the IAE's Wrocław Branch and were largely shaped and run by Prof. Lech Leciejewicz, who directed the department for many years.

It follows from the above that research and the formation of archaeological research structures in the western part of Pomerania reaches back to the first half of the 1950s, which was the formative period in the history of the Institute, marked by the inception of Polish Millennium studies. Hence the focus of these units on early medieval research, especially in the largest Baltic settlement complexes of early urban character, although investigations were carried out also on a Lusatian Culture cemetery in Dolice. Extensive excavations of late medieval chartered towns of Western Pomerania entered the picture later on. Research priorities did not change after the transformation of the Branch into the Centre for Medieval Archaeology of the Baltic Region in mid 2012, but the territorial and chronological scope of the work was broadened somewhat. Researchers are presently involved primarily in long-term research programs centered on studies of the Middle Ages in all of Pomerania and the Baltic lands in the period from the waning of Antiquity through the 16th century. Archaeology is the prime research discipline, but tasks are carried out in cooperation with researchers representing the nature sciences, history, anthropology and other disciplines.

Relikty gotyckich kamienic miasta lokacyjnego w Kołobrzegu
Relics of late medieval stone houses in the chartered town of Kołobrzeg

(Fot./Photo M. Rębkowski)

A recent important issue taken up by the Centre is the cultural differentiation and settlement transformation of peoples in the southern Baltic coastal zone at the close of Antiquity and in the Migration period. Of particular importance are the archaeological excavations carried out on a Wielbark Culture cemetery in Weklice (Elbląg commune) and the sacrificial bog site in Czeszkowo (Piecki commune).

Research on the settlement structure and its transformation in Baltic Slav territory has traditionally occupied an important place in the work of the Szczecin unit. Of particular importance are studies of urban processes in the early medieval period on the Slavic side of the Baltic and the emergence of a money exchange economy in this part of Europe. One of the issues undertaken by researchers is the question of contacts between the Slavs and Scandinavians and between the Prussians and Scandinavians from the 8th through the 11th centuries and the question of the operation of a so-called Baltic economic zone in that period. This research is based invariably on the results of archaeological excavations conducted in

Zapinka z XIII w. odkryta w Szczecinie
Brooch from the 13th century discovered in Szczecin
(Fot./Photo G. Solecki)

the second half of the 20th century in the early medieval settlement complexes of Wolin, Szczecin and Kołobrzeg, and recently also on the studies of finds from the excavations in Janów Pomorski, which has been identified with the ancient emporium of Truso. Extensive new rescue excavations in Wolin in 2012 have contributed new and extremely interesting sources as well.

One of the principal research issues in the past decade have been studies on the civilizational turnover in Baltic Slavdom taking place in connection with the conversion to Christianity and the emergence of early statehood. Recent excavations of the site of a Premonstratentian monastery in Białoboki near Trzebiatów have played an important role in studies of the Pomeranian duchy, as have the few seasons of fieldwork at the stronghold of Lubin near Międzyzdroje, which brought the discovery of, among others, an early church from the time of the Christianization mission of Otto of Bamberg. Of importance also were the extensive rescue excavations carried out on Castle Hill in Szczecin, the site of one of the ducal residences.

From the beginning of the extensive archaeological excavations in the late medieval chartered town of Kołobrzeg more than 25 years ago, the archaeology of the Hanseatic League, as it may be called, has become an important field of research activity. The continuously growing body of sources, mainly thanks to rescue excavations in a few other towns, has provided the grounds for in-depth studies of the so-called location turnover, as well as of the economy and culture of towns in the late Middle Ages and the beginning of the Modern Age.

Publications by the staff of the Centre starting from 2006, when the independent research unit was formed, have included eleven books. The publishing series *Archaeology of Medieval Kołobrzeg*, initiated several years ago, is also edited at the Centre. An important part of the Centre's activity is the organization of research conferences, including the biannual Wolin Medievalist Meetings, prepared in association with the University of Szczecin.

The Rescue Excavation Team plays an important role in the activities of the Centre. It regularly conducts salvage excavations preceding building investment in the region, particularly in the medieval Pomeranian towns of Gryfice, Gryfino, Kołobrzeg, Wolin and Szczecin.